

КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

Проаналізовано специфіку компаративного підходу до дослідження глобальної конкурентоспроможності національних економік за методикою, запропонованою експертами Світового економічного форуму. Обґрунтовано необхідність підвищення інституційної ефективності економіки України як пріоритетного чинника зростання її глобальної конкурентоспроможності.

***Ключові слова:** економічна компаративістика; конкурентоспроможність національної економіки; індекс глобальної конкурентоспроможності; стадії розвитку конкурентоспроможності національних економік.*

Проблематика глобальної конкурентоспроможності національних господарських систем посідає вагомe місце в сучасних наукових дослідженнях. Значний внесок у її розробку вносять праці відомих вчених та впливових міжнародних організацій, присвячені вивченню та узагальненню досвіду окремих країн. У цьому контексті актуалізується завдання узагальнення теоретико-методологічних надбань економічної компаративістики в частині дослідження конкурентоспроможності національних економік.

Як самостійний напрям наукових досліджень економічна компаративістика була започаткована в другій половині ХХ ст. у період загострення цивілізаційного змагання соціалістичної та капіталістичної господарських систем. Дискусії, що розгорталися в цей час, базувалися на засадах неокласичної парадигми та оберталися навколо дихотомії "капіталізм - соціалізм" або "ринкова економіка – командна економіка". При цьому реальні господарські системи порівнювалися зі своєрідним еталоном, а саме: ідеальною ринковою економікою, що розвивається на засадах досконалої конкуренції. Відтак відмінності між реальними національними економіками визначалися на основі їхніх "недосконалостей", пов'язаних з державним регулюванням та незрілістю ринкових відносин. Водночас крах соціалістичної системи наприкінці 1980-х – початку 1990-х років підірвав основи такого протиставлення та змістив увагу дослідників на трансформаційні процеси в країнах колишнього соціалістичного табору.

Криза традиційної економічної компаративістики сприяла зміцненню позицій альтернативних наукових підходів до порівняння економічних систем, що розроблялись на базі неортодоксальних течій економічної думки, а саме: інституціоналізму, еволюційної економіки, нової політичної економії тощо, представники яких звернули увагу на посилення інституційного різноманіття господарських систем у відповідь на виклики глобалізації та обґрунтували необхідність використання інституційно-еволюційного підходу в компаративних дослідженнях [1, 2].

Сучасні дослідники трактують економічну компаративістику як науку, яка, з одного боку, є дескриптивною, описовою, такою, що дозволяє охарактеризувати існуючі економічні системи та відмінності між ними. З іншого боку, вона є нормативною наукою, яка, шляхом порівняння економічних систем, обґрунтовує варіанти ефективного розвитку національних економік. При цьому основними гіпотезами порівняльного аналізу є такі:

- для економічних систем діє правило взаємопов'язаності їхніх соціопросторових та соціочасових координат, за якими відбувається їхнє порівняння;
- економічні системи можуть бути представлені як певні вектори в n -вимірному соціально-економічному просторі-часі;
- єдина система координат є придатною для аналізу не лише економічних систем, але й їхніх підсистем і метасистем в цілому;
- сукупність економічних систем, що знаходяться в певному просторі-часі, утворює єдиний організм з єдиною системою координат та з єдиними (але не однаковими) закономірностями розвитку;
- зазначений взаємозв'язок координат між векторами і всередині них призводить до формування стійких груп країн, які можуть бути виокремлені за певними критеріями [3, с.13].

Щодо компаративних досліджень в галузі конкурентоспроможності національних економік, то ще в 1965 р. американські дослідники Р. Фармер і Б. Річмен здійснили першу спробу кількісного визначення рівня їхньої порівняльної конкуренто-спроможності на базі матричного підходу, що сприяло розробці сучасної методології рейтингування країн за цим показником. Подальше вдосконалення комп'ютерних технологій розширило можливості математичного аналізу величезного обсягу статистичних даних і виявлення основних тенденцій формування конкурентних переваг національних економік. Результати відповідних досліджень і розрахунків знайшли відображення в рейтингах країн світу за

рівнем конкурентоспроможності та виокремленні ключових чинників, що визначають зміну конкурентних позицій окремих держав.

Істотний внесок у формування теорії конкурентоспроможності національних економік у цей період зробив відомий західний дослідник М. Портер [4,5,6]. Здійснений вченим аналіз передумов формування "конкурентного ромба" в різних країнах сприяв виокремленню чотирьох стадій їхнього конкурентоспроможного розвитку, покладених в основу сучасних міжнародних порівнянь. У зв'язку з цим зауважимо, що нині існує велика кількість міжнародних досліджень, які так чи інакше зачіпають проблематику економічної компаративістики, проте безпосередньо питанням національної конкурентоспроможності присвячено дві доповіді, що користуються загальним визнанням: "Звіт про глобальну конкурентоспроможність" Світового економічного форуму (СЕФ) і "Світовий щорічник конкурентоспроможності" Міжнародного інституту розвитку менеджменту. При цьому основним інструментом узагальненої оцінки та порівняння конкурентоспроможності країн в дослідженнях СЕФ є Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI), вперше оприлюднений у 2004 р.

Важливо взяти до уваги, що конкурентоспроможність національної економіки фахівці СЕФ трактують як набір інститутів, політик і чинників, що визначають рівень продуктивності в країні. Згідно з запропонованою ними методикою, конкурентоспроможність національних економік залежить від трьох ключових чинників: макроекономічної ситуації, якості державних інституцій та рівня технологічного розвитку, що конкретизуються для кожної країни на основі 119 показників, об'єднаних у 12 факторів, а саме: "якість інституцій", "інфраструктура", "макроекономічна стабільність", "охорона здоров'я і початкова освіта", "вища освіта і професійна підготовка", "ефективність ринку товарів та послуг", "ефективність ринку праці", "розвиненість фінансового ринку", "технологічний рівень", "розмір внутрішнього ринку", "конкурентоспроможність компаній" та "інноваційний потенціал". Вважається, що для підвищення конкурентоспроможності національних економік пріоритетними є різні фактори та їхні специфічні комбінації. Так, якість інституційного середовища має більше значення для менш розвинених країн. Водночас конкурентоспроможність розвинених країн, що характеризуються ефективною інституційною системою, більшою мірою визначається зрілістю їхніх національних інноваційних систем. Відтак у процесі розробки рейтингу

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №1 (28)

глобальної конкурентоспроможності СЕФ усі країни розподіляються по п'яти стадіях (трьом основним і двом перехідним), залежно від рівня ВВП на одну особу (табл. 1). При цьому для кожної з національних економік, охоплених дослідженням, звіт містить детальні описи щодо позиції в рейтингу, найбільш значимих конкурентних переваг і обмежень, які були виявлені на підставі компаративного аналізу їхньої глобальної конкурентоспроможності.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз розвитку конкурентоспроможності національних економік за методикою СЕФ, 2013–2014 рр.*

Індикатори порівняльного аналізу	Стадії розвитку конкурентоспроможності національних економік				
	<i>Стадія 1. Ресурсо-орієнтована</i>	<i>Перехідна від стадії 1 до стадії 2</i>	<i>Стадія 2. Орієнтована на ефективність</i>	<i>Перехідна від стадії 2 до стадії 3</i>	<i>Стадія 3. Інноваційно-орієнтована</i>
ВВП на одну особу, дол. США	< 2, 000	2,000 – 2,999	3,000 – 8,999	9,000 - 17,000	> 17,000
<i>Вага субіндексу основних вимог (якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта)</i>	60%	40-60%	40%	20-40%	20%
<i>Вага субіндексу підсилювачів ефективності (вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічна готовність, обсяг внутрішнього ринку)</i>	35%	35-50%	50%	50%	50%

Закінчення табл. 1

Вага субіндексу розвиненості та інноваційності (конкурентоспроможність бізнесу, інноваційний потенціал)	5%	5-10%	10%	10-20%	30%
Країни	38 країн, зокрема, Камерун, Чад, Індія, Кенія, Нікарагуа, Нігерія, Пакистан, Танзанія, В'єтнам,	20 країн, зокрема, Болівія, Гондурас, Іран, Молдова, Монголія, Філіппіни, Саудівська Аравія, Венесуела	31 країна, зокрема, Албанія, Болгарія, Китай, Єгипет, Грузія, Перу, Румунія, Сербія, Туніс, Україна	22 країни, зокрема, Аргентина, Бразилія, Естонія, Угорщина, Казахстан, Литва, Польща, Росія, Туреччина	37 країн, зокрема, Австрія, Канада, Німеччина, Японія, Сінгапур, Словенія, Велика Британія, США

* Джерело: розроблено автором на основі: [7].

Так, у Звіті СЕФ щодо глобальної конкурентоспроможності 2013–2014 рр. представлено 148 країн, що на 4 країни-учасниці більше, ніж торік. Серед країн колишнього СРСР в рейтингу лідирує Естонія (32 місце), Литва (48), Азербайджан (39), Казахстан (50) і Латвія (52). Інші держави пострадянського простору розташувалися нижче: Росія (64 місце), Грузія (72), Вірменія (79), Україна (84), Молдова (89) і Киргизстан (121). Водночас аналіз цього показника в динаміці засвідчує, що серед країн СНД лідируючі позиції посідає Азербайджан (+7 пунктів у порівнянні з попереднім роком), Киргизстан (+6), Грузія (+5), Росія, Вірменія та Латвія (+3). Щодо нашої країни, то її рейтинг у поточному році знизився на 11 пунктів [8]. На думку експертів СЕФ, основним чинником, що спричинив незадовільну динаміку показника індексу глобальної конкурентоспроможності економіки України є недосконалість інституційного середовища, яке характеризується надмірною бюрократизацією, фаворитизмом та непрозорістю. Ідеться про те, що потужний інституційний ресурс нарощування глобальної конкурентоспроможності успішних країн (розвиток соціального капіталу, посилення соціальної орієнтації та демократизації економіки) до цього часу не задіяний в Україні.

У зв'язку з цим зауважимо, що в рейтингу глобальної конкурентоспроможності СЕФ 2013–2014 рр. жодна з пострадянських країн не відне-

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №1 (28)

сена до групи розвинених економік, що перебувають на третій стадії конкурентоспроможного розвитку. Водночас Естонія, Казахстан, Латвія, Литва та Росія включені до групи країн, що знаходяться на перехідній до цього етапу стадії розвитку глобальної конкурентоспроможності. Що до України, то разом Грузією вона ввійшла до другої групи країн, ключовими чинниками конкурентоспроможного розвитку яких є підвищення ефективності. На перехідній до цього етапу стадії знаходяться Вірменія, Азербайджан та Молдова [7]. Водночас порівняльний аналіз динаміки коефіцієнта глобальної конкурентоспроможності України, Грузії та Болгарії, що віднесені до другої групи країн, за період 2007-2014 рр. (рис. 1) засвідчує, що, на відміну від своїх сусідів, які демонструють послідовне нарощування конкурентних переваг, Україна впродовж останніх семи років відрізнялася нерівномірністю зміни цього показника та нині знаходиться майже на тому ж рівні, що й у 2006 р. (4,05 проти 4,03).

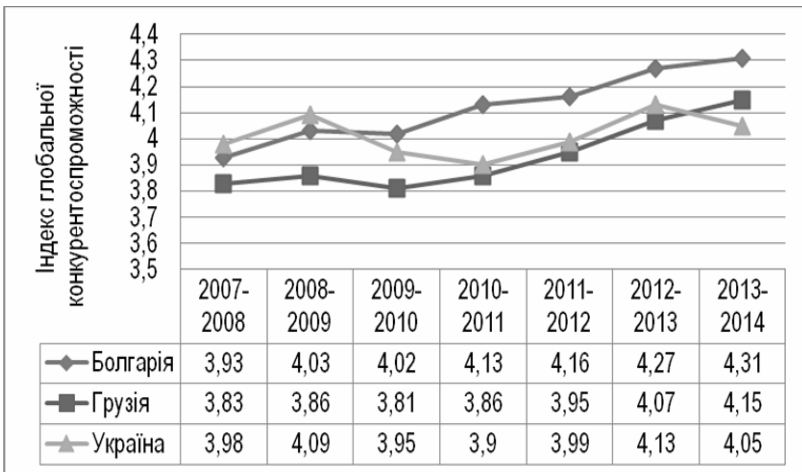

Рис. 1. Динаміка індексу конкурентоспроможності Болгарії, Грузії та України за рейтингом конкурентоспроможності СЕФ, 2007–2014 рр.

Джерело: розроблено автором на основі: [7].

Разом з тим, необхідно взяти до уваги певні обмеження, які ускладнюють використання рейтингу СЕФ у процесі компаративного аналізу конкурентоспроможності національних економік. Йдеться про суб'єктивність у виборі вагових коефіцієнтів для розрахунку зведеного індексу

глобальної конкурентоспроможності та використання не цілком адекватних показників для вимірювання окремих його складових. Як відомо, рейтинги конкурентоспроможності СЕФ розробляються на основі використання загальнодоступних статистичних даних і результатів опитування керівників компаній. Так, наприклад, у процесі підготовки щорічного звіту були опитані понад 14 000 респондентів з 148 держав [7]. За цих умов виникають проблеми, пов'язані з репрезентативністю вибірки та заангажованістю опитуваних експертів, думки яких істотно варіюються як за соціальними групами, так і за географічними районами.

Недосконалість зазначеної методики виявляється також у тому, що країни з різною конкурентоспроможністю економіки можуть перебувати на однакових стадіях її розвитку, більше того, вони можуть протягом 1–2 років переміщуватися як на вищу стадію, що характеризує посилення їхніх конкурентних переваг, так і на нижчу стадію, що на практиці має означати їхню деградацію. Наочним прикладом є країни-експортери сировини та енергоресурсів, у яких за різкого поліпшення умов міжнародної торгівлі спостерігалось швидке підвищення добробуту, не викликане розвитком конкурентних переваг більш високого порядку [8, с.7].

Як відомо, інституційне облаштування національної господарської системи розпочалася зі створення формальних інституцій ринкової економіки на основі стратегії запозичень. Емерджентність зазначених перетворень спричинила інституційну нерівновагу, виникнення ряду аномальних явищ та дисфункцій, що стало перешкодою на шляху ринкових трансформацій. "Інституційна неадекватність" держави, пов'язана з відсутністю довгострокової стратегії інституційних змін, прийняттям рішень під тиском груп впливу, частковим механічним запозиченням окремих елементів трансформаційних моделей, форсуванням одноразових формальних перетворень без урахування існуючих неформальних обмежень та комплементарності інституцій, призвела до утвердження неефективного інституційного середовища, яке характеризується нездатністю забезпечити чітку структуризацію взаємодій між економічними суб'єктами та мінімізацію трансакційних витрат; дефіцитом довіри, що викликає звуження горизонтів господарського планування економічних суб'єктів, їхню інвестиційну короткозорість; пануванням бюрократичної олігархії, відсутністю реальної демократії, контролю громадян за урядом; високою корумпованістю, зрощенням держави з тінювим бізнесом, інституціоналізацією тінювої економіки, перетворенням її в

стійкий елемент національної господарської системи, тісно переплетений із легальною господарською діяльністю [9, с.11].

Відтак головною проблемою України в сфері підвищення її глобальної конкурентоспроможності є недостатній рівень інституційної ефективності національної економіки. На думку сучасних дослідників, посткомуністичні інституційні зміни характеризуються надзвичайною складністю і суперечливістю. При цьому практика успішного реформування деяких країн колишнього Радянського Союзу підтверджує, що в умовах постсоціалістичної модернізації першорядне значення має глибоке реформування роботи державного апарату. Йдеться про проведення дієвої адміністративної реформи з метою обмеження корупції та подолання надмірної бюрократизації економіки, запровадження конкурсних процедур відбору кадрів на основі їх професійної кваліфікації та репутації, введення системи довгострокових контрактів для найбільш кваліфікованих і досвідчених фахівців, поширення практики конкурентних і безконтактних процедур обслуговування клієнтів, сучасних методів і технологій державного управління тощо.

Важливим напрямом модернізації національної економіки є розвиток соціального капіталу, неформальних інституцій колективізму, довіри до держави, відкритості та толерантності до соціальних інновацій. Йдеться також про створення належних інституційних умов для інноваційної діяльності, законодавчого забезпечення структурної перебудови економіки, формування нормативно-правового середовища, сприятливого для розвитку високотехнологічних галузей економіки, інтелектуальної власності, спрощення процедури створення та діяльності інноваційних підприємств, запровадження для них податкових пільг, податкових кредитів, прискореної амортизації, цільових грантів та позик тощо.

Література:

1. Angresano J. Comparative Economics / J. Angresano. – Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1996. – 604 p.
2. Rosser J. B., Rosser M.V. Comparative Economics in a Transforming World Economy / J. B. Rosser, M.V. Rosser. – Cambridge, MA: MIT Press, 2004.
3. Колганов А.И., Бузгалин А.В. Экономическая компаративистика / А.И. Колганов, А.В. Бузгалин. – М.: Инфра-М, 2011.– 746 с.
4. Porter, Michael E. The Competitive Advantage of Nations / Michael E. Porter. – Free Press, 1998. – 896 p.
5. Porter, Michael E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance / Michael E. Porter. – Free Press, 1998. – 592 p.

6. Porter, Michael E. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors* / Michael E. Porter. – Free Press, 1998. – 392 p.

7. The Global Competitiveness Report 2006-2007; 2007-2008; 2008-2009; 2009-2010; 2010-2011; 2011-2012; 2012-2013; 2013-2014. – World Economic Forum. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.weforum.org.

8. Швандар К.В. Современные тенденции формирования международной конкурентоспособности национальной экономики: Автореферат дис. ... доктора экономических наук: 08.00.14 / К.В. Швандар / Московский государственный университет имени М.В.Ломоносова. – Москва, 2011. – 43 с.

9. Гражевська Н.І. Конкурентоспроможність національної економіки в контексті сучасної парадигми модернізації / Н.І. Гражевська // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць / за заг. ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". – Вип. 25. – 2011. – 324 с.

Reference:

1. Angresano J. *Comparative Economics* / J. Angresano. – Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1996. – 604 p.

2. Rosser J. B., Rosser M.V. *Comparative Economics in a Transforming World Economy* / J. B. Rosser, M.V. Rosser. – Cambridge, MA: MIT Press, 2004.

3. Kolganov A.I., Buzgalin A.V. *Jekonomicheskaja komparativistika* / A.I. Kolganov, A.V. Buzgalin. – M.: Infra-M, 2011. – 746 s.

4. Porter, Michael E. *The Competitive Advantage of Nations* / Michael E. Porter. – Free Press, 1998. – 896 p.

5. Porter, Michael E. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance* / Michael E. Porter. – Free Press, 1998. – 592 p.

6. Porter, Michael E. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors* / Michael E. Porter. – Free Press, 1998. – 392 p.

7. The Global Competitiveness Report 2006-2007; 2007-2008; 2008-2009; 2009-2010; 2010-2011; 2011-2012; 2012-2013; 2013-2014. – World Economic Forum. – [Elektronni resurs] – Rejym dostupu: www.weforum.org.

8. Shvandar K.V. *Sovremennye tendencii formirovaniya mezhdunarodnoj konkurentosposobnosti nacional'noj jekonomiki: Avtoreferat dis. ... doktora jekonomicheskijh nauk: 08.00.14* / K.V. Shvandar / Moskovskij gosudarstvennyj universitet imeni M.V.Lomonosova. – Moskva, 2011. – 43 s.

9. Hrazhevs'ka N.I. *Konkurentospromozhnist' natsional'noyi ekonomiky v konteksti suchasnoyi paradyhmy modernizatsiyi* / N.I. Hrazhevs'ka // Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky: zb. nauk. prats' / za zah. red. prof. Yekhanurova Yu.I., Shehdy A.V. – K.: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr "Kyyivs'kyy universytet". – Vyp. 25. – 2011. – 324 s.

Надійшла до редколегії 27.02.14

Гразевская Надежда Ивановна, д-р экон.наук, проф.
КНУ имени Тараса Шевченко

КОМПАРАТИВНЫЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИК

Проанализирована специфика компаративного подхода к исследованию глобальной конкурентоспособности национальных экономик по методике, предложенной экспертами Всемирного экономического форума. Обоснована необходимость повышения институциональной эффективности экономики Украины как приоритетного фактора роста ее глобальной конкурентоспособности.

Ключевые слова: экономическая компаративистика; конкурентоспособность национальной экономики; индекс глобальной конкурентоспособности; стадии развития конкурентоспособности национальных экономик.

Hrazhevska Nadiia, PhD, Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

COMPARATIVE APPROACH TO THE ANALYSIS OF GLOBAL COMPETITIVENESS OF NATIONAL ECONOMIES

The article analyses specifics of the modern economic comparative studies that are formed on the basis of alternative scientific approaches to comparison of economic systems developed within heterodox currents of economic thought, namely, institutionalism, evolutionary economics and new political economy. It reveals specific features of a comparative analysis of competitiveness of national economies based on the methodology suggested by World Economic Forum which relates indicators comparing the level of competitiveness of different countries with three major and two transitional stages of their competitive advantages. Author deals with restrictions that make it difficult to use the rating of WEF in the comparative analysis of the competitiveness of national economies. These restrictions include subjectivity in the choice of weighting coefficients to calculate the composite index of global competitiveness and use of not entirely adequate indicators to measure its individual components.

Author analyses the dynamics of Global Competitiveness Index of Ukraine according to the Global Competitiveness Reports of the World Economic Forum (2006–2014). The conclusion is justified that the main problem of Ukraine in the field of enhancing its global competitiveness is insufficient level of institutional efficiency of the national economy. Solving this problem requires deep reformation of the state apparatus, elimination of corruption, limiting the shadow economy, accumulation of social capital as well as informal collectivist institutions, enhanced trust in the state, openness and tolerance to social innovation.

Keywords: comparative economic analysis, competitiveness of the national economy, Global Competitiveness Index, stages of competitive development of national economies.